

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

**мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами**

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

7. Компанияларда меҳнатни рағбатлантириш тизими халқаро стандартларга ўтиши керак. Меҳнат шартномалари, ходимларга яратилаётган шароитлар, иш соатлари, меҳнат ҳақи тизимлари, пенсия тўловлари, суғурта тизимлари мутлоқ халқаро стандартларга уйғун бўлиши керак.

Ушбу таклифларнинг амалиётга жорий этилиши МХХСларни қўллашни жадаллаштиришга, “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” таълим йўналишини халқаро даражаларга олиб чиқишга, кредит-модул тизимини самарали жорий этишга ҳамда таълим сифатининг ошишига хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда қабул қилинган 4611-сон қарори “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори

2. Ташназаров С.Н. Компоненты финансовой отчетности: проблемы и их решения. - Монография. – LAP Lamber Academic Publishing. 2018-10-09. 104 p. ISBN-13:978-613-9-92598

Темиров Фурқат Турсоатович
Тошкент давлат иқтисодий университет,
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти, PhD

Хажибойев Оғабек Отабекович
ТДИУ Магистратура МУФА-21 гуруҳ талабаси

Кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби счётларини тадбиқ этишни такомиллаштириш

Improvment of implementing t-counts in multi-industrial farms

Ушбу мақолада кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисоби счётларини тадбиқ этишга доир илмий таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: фермер хўжалиги, бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот счётлар режаси, молиявий ҳисобот, БҲМС, диверсификация

In this article, scientific proposals and recommendations on the implementation of t-counts in multi-industrial farms are given.

Key word: farms,, accounting, t-counts, financial reporting, NAS, diversification.

Иқтисодийтимизни мутлақо янги асосда ташкил этиш ва янада эркинлаштириш, унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация ҳамда диверсификация қилиш бўйича қатор қонунуний ва меъёрий ҳужжатлар, пухта ўйланган дастурлар қабул қилиниб, улар изчил амалга оширилмоқда. Хусусан, мамлакатимиз иқтисодийтини

ривожлантириш ва уни барқарорлаштиришда фермер хўжаликларининг тутган ўрни ҳамда ялпи ички маҳсулот ҳажмидаги улуши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Шу боисдан, фермер хўжаликлари фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.10.2017 йилда ПФ-5199 сонли Фармони эълон қилинди. [1]

Ушбу фармонда фермер хўжаликларининг асосий қисми қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан чекланиб қолмоқда, уларнинг қайта ишлаш, сақлаш, тайёр маҳсулотларни сотиш ва хизматлар кўрсатиш каби кўп тармоқли фаолиятини йўлга қўйишда мавжуд имкониятлардан фойдаланилмаётгани, фермер ва деҳқон хўжаликлари аъзолари ва томорқа ер эгаларининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш соҳасидаги билим ва кўникмаларини ошириш, уларни зарур маълумот ва ахборотлар билан таъминлаш ҳамда бошқа хизматлар кўрсатиш тизими, шунингдек, фермер хўжаликларида меҳнат муносабатларини ташкил этиш ҳолати бугунги кун талабларига жавоб бермаётгани таъкидлаб ўтилган.

Мустақилликнинг дастлаб йилларидан мамлакатимизда бухгалтерия ҳисобини тартибга солиш механизми ишлаб чиқилган ҳамда шу асосида бухгалтерия ҳисоби ривожланиб келмоқда. Бугунги кунда фаолият юритаётган барча хўжалик юритувчи субъектлар, жумладан кўп тармоқли фермер хўжаликлари ҳам 21-БХМС “Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома” асосида бухгалтерия ҳисоби ташкил қилиниб келинмоқда.

Фермер хўжаликларда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, тартибга солиш, ифодалаш, маълумотларни тўплаш ва сақлаш йўли билан хўжалик фаолиятини тезкор (жорий), тактик ва ҳатто стратегик бошқариш учун ахборот билан таъминлайди – бу фермер хўжаликлари фаолиятининг ҳақиқатдаги маълумотлари тўғрисида тизимга солинган маълумотлар (кўрсаткичлар)дир. Ахборотни сақлаш деганда ишлаб чиқариш самарадорлиги кўрсаткичларини сақлаш тушунилади. Бухгалтерия ҳисобининг барча бошқа ахбороти фақат маълум муддат мобайнида сақланиши ва ўзгармасдан қолиши мумкин, чунки ушбу ахборот унга хўжалик жараёнининг кейинги воқеа ҳодисалари доимий равишда ўзгаради. Бу ўзгариш счётлар тизими ёрдамида амалга оширилади.

Бухгалтерия ҳисоби счётлари тизими унинг шакли ва мазмунининг муайян нисбатини ўзида мужассам этади. Бухгалтерия ҳисобини ривожлантириш бўғинлари ва унинг счётлар тизими ўртасида диалектик ўзаро боғлиқлик мавжуд. Шундай қилиб, счётлар бухгалтерия ҳисоби шаклининг усули бўлса, счётлардаги тизимга солинган ва гуруҳланган ахборот – унинг мазмуни ҳисобланади. Счётлар тизимидан фойдаланишга қараб хўжалик муомалаларининг таркиби ва уларнинг мазмуни аниқланади. [2] Бухгалтерия ҳисоби счётлари тизими хўжалик жараёнларини рўйхатга олиш ва гуруҳлаш бухгалтерия ахбороти тизимининг абстракт-мантикий модели ҳисобланади. Счётлар тизимининг номенклатураси бухгалтерия (молиявий) ҳисоботларини тузиш учун зарур бўлган кўрсаткичларни олиш учун муҳим рол ўйнайди.

Ҳозирги шароитда бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси бозор иқтисодиётининг барча хусусиятларини иқтисодиётнинг турли тармоқлари, шу жумладан қишлоқ хўжалигининг тармоқ хусусиятларини ҳисобга олиши лозим. Мамлакатимизда счётлар режасини такомиллаштириш масалаларига ҳамма вақт катта эътибор қаратилган.

Мамлакатимизда счётлар режаси турли даврларда иқтисодий ўзгаришлар ва корхоналарни бошқариш тизимининг ривожланишига қараб бир неча марта қайта ишлаб чиқилиб, ўзгартирилди. Жумладан амалдаги счётлар тизими 2002 йилда қабул қилинган бўлса, кейинчалик замон талаблари асосида қайта кўриб чиқилган ҳамда ўзгартиришлар киритилган.

Ушбу счётлар режаси мамлакатда фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектлар учун умумий намунавий тусда белгиланганлигини ҳисобга олган ҳолда тармоқ корхоналарнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб ишчи счётларни ишлаб чиқиш зарурати юзага келмоқда.

“Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг энг хатарли соҳаси бўлиб, у ички ва ташқи хатар омиллари таъсири остида амал қилади. Соҳадаги асосий хатарлар уни юритишнинг ўзига хос объектив шарт-шароитлари, биринча навбатда, мавсумийлик ва об-ҳаво шароитига боғлиқ. Қишлоқ хўжалиги субъектлари ишлаб чиқариш фаолиятининг натижавийлиги нафақат ер ва меҳнат ресурслари, фойдаланиладиган агротехника ва технологияларнинг сифати ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигига, балки қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юритишнинг юқори даражада хатарли ҳисобланган объектив шароитига боғлиқ”.

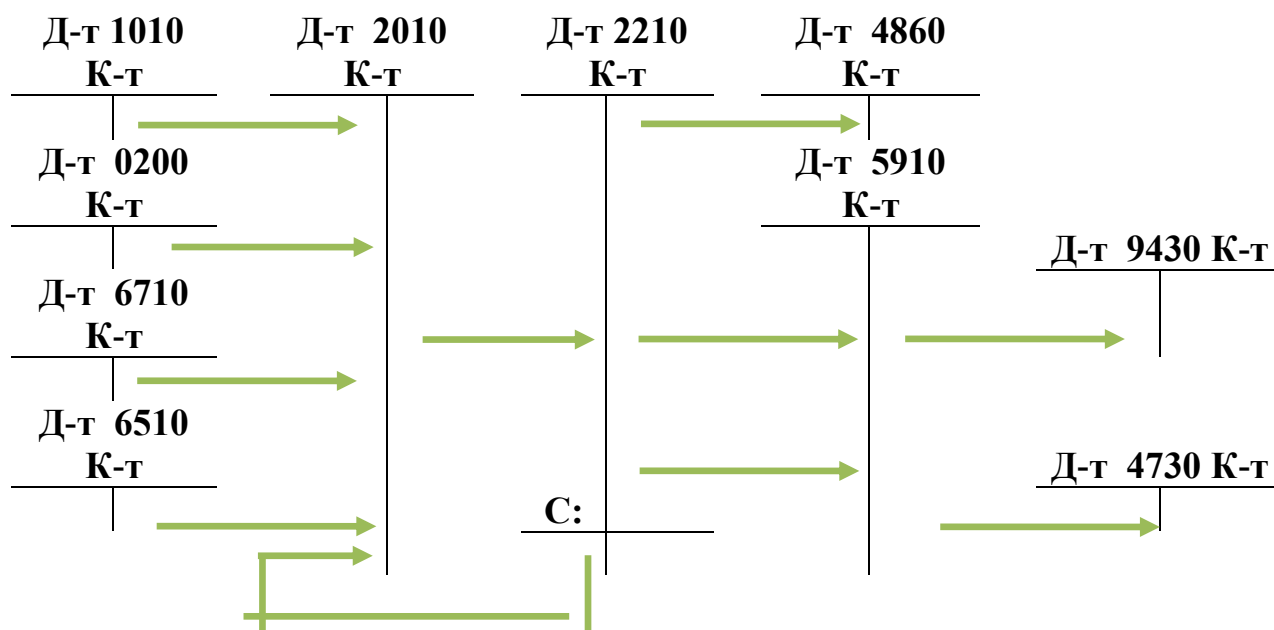
“Фермер хўжаликлари ишлаб чиқаришни ташкил этишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг маълум бир турини етиштириш билан ихтисослашиб қолмай, шу билан бир қаторда, уларни қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш, сотиш ва турли хизматларни кўрсатиш каби кўп тармоқли фаолиятни ташкил этиши уларнинг иқтисодий ва молиявий барқарорлигини таъминлайди, тармоқдаги мавжуд иқтисодий ресурслардан янада самарали фойдаланиш имкониятларини оширади. [3]

Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш табиий иқлим шароитига боғлиқлиги ҳам харажатларни тўғри ҳисобини юритишда бур мунча муаммоларни келтириб чиқармоқда. Амалда фойдаланилаётган счётлар режасида табиий иқлим шароитлари натижасида юзага келадиган (қўшимча) харажатларни ҳисобга олиш мақсадида алоҳида счёт белгиланмаган. Бунинг натижасида кўп тармоқли фермер хўжаликларида хатарларни бошқариш, яъни табиий об-ҳаво шароити натижасида юзага келадиган тасодифий харажатларни ҳисобга олиш ҳамда ушбу харажатларни тақсимлаш жараёнида метадалогик муаммолар мавжудлиги соҳада тадқиқотлар олиб бориш кераклигини яна бир бор исботламоқда.

Қишлоқ хўжалиги тармоғларида тасодифий йўқотишларни олдини олиш борасида мамлакатимизда тизимли ишлар олиб борилган. Бунинг натижасида қишлоқ хўжалиги экинларини суғурталаш тизими ишлаб чиқилган ҳамда бугунги кунда самарали фаолият юритмоқда. Лекин аграр хўжалик тармоғида

тасодифий йўқотишлар фақат табиий офатлар натижасида содир бўлмайди. Шунинг учун ҳам кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатлар таркибига кирувчи харажат моддалари реестрини шакллантириш муҳим аҳамият касб этади.

Биз томонимиздан таклиф этилаётган “тасодифий йўқотишлар бўйича харажатларни ҳисобга олувчи счёти” кўп тармоқли фермер хўжаликларида харажатлардан самарали фойдаланиш ҳамда уларни маҳсулот турлари бўйича тақсимлашда муҳим ҳисобланади. Қуйида таклиф этилаётган счётнинг модели келтирилган.

1-расм. Кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатларни ҳисобга олиш схемаси

Ушбу схемада кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатларни маҳсулот таннархига киритиш ёки уни қоплаш бўйича бухгалтерия ўтказмалари келтирилган.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасига кўра кўп тармоқли фермер хўжаликларида тасодифий харажатлар таркибига қуйидагилар киради:

- табиий офат натижасида юзага келган харажатлар;
- суғурта натижаларида қопланмаган харажатлар;
- ишчи ва хизматчилар айби билан юзага келган харажатлар;
- табиий йўқотиш нормалари ва ҳ.к.

Ушбу харажат моддаларини биз томонимизда таклиф қилинаётган 2200 – “Тасодифий йўқотишлар бўйича харажатларни ҳисобга олувчи счёти” алоҳида ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Шу билан бирга ушбу счётни қуйидаги аналитик счётлар бўйича юритилиши белгиланди:

2210 – “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш бўйича тасодифий харажатларни ҳисобга олувчи счёти”;

2220 – “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш натижасида юзага келадиган тасодифий харажатларни ҳисобга олувчи счёти”.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг бир ёки ҳатто бир неча турларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган кичик тадбиркорлик тузилмаларида бухгалтерия ҳисобини оддий схема бўйича юритиш мумкин. Бундай ҳисоб юритишнинг асосини даромадлар ва харажатларни ҳисобга олиш китобларини "даромад-харажат" тамойили бўйича юритиш ташкил қилади.

Шу муносабат билан хўжалик операцияларини батафсил тизимга солиш зарурати юзага келади. Шунинг учун, биз кўп тармоқли фермер хўжаликлари фаолиятнинг бухгалтерия ҳисобини юритишнинг содда шаклдаги ҳисоб регистрларида ва бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси амалдаги тизимининг алоҳида счётларида ташкил этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.10.2017 йилдаги «Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5199- сонли Фармони.

2. Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета / В.П. Астахов. - М.: Экспертное бюро-М, 2006.-351 с.

3. Баймирзаев Д.Н. Кўп тармоқлилиқ – фермер хўжаликларида хатарларни бошқаришнинг муҳим йўналиши. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2018 йил.

Темиров Фурқат Турсоатович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти, PhD

Норбеков Даврон
Тошкент молия институти
“Бухгалтерия ҳисоби” кафедраси доценти

Кўп тармоқли фермер хўжаликлари бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари асосида такомиллаштириш

Ушбу мақолада кўп тармоқли фермер хўжаликларида бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари асосида такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган

Калит сўзлар: Кўп тармоқли фермер хўжалиги, бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари, биологик активлар, қишлоқ хўжалиги

Янги Ўзбекистон шароитида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар самарадорлигини ошириш, иқтисодиёт тармоқларини янада ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш, жаҳон ҳамжамиятига интеграциялаш жараёнини тезлаштириш, бунинг натижасида инвестицион муҳитни яхшилаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бу орқали мамлакатимиз